

Att växa upp genom asfalten

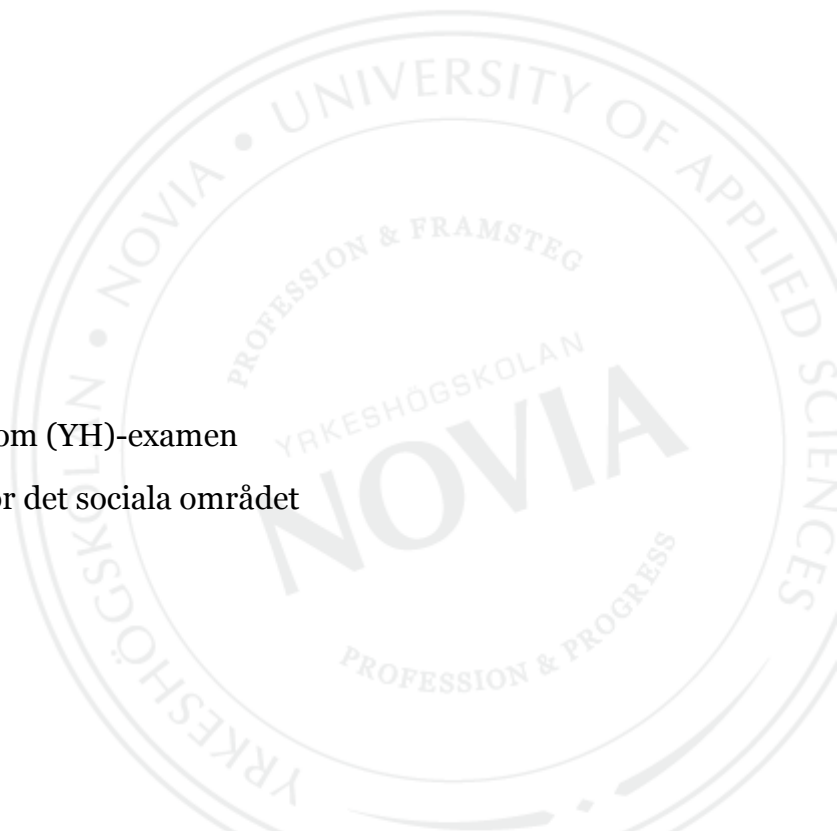
- **En kvalitativ studie i faktorer som bidrar till resiliens hos barn i problemfamiljer**

Jenny Sirén & Sofia Troberg

Examensarbete för Socionom (YH)-examen

Utbildningsprogrammet för det sociala området

Vasa 2014

EXAMENSARBETE

Författare: Jenny Sirén & Sofia Troberg
Utbildningsprogram och ort: UP för det sociala området, Vasa
Inriktning/alternativ/Fördjupning: Förskolepedagogik och familjearbete
Handledare: Ralf Lillbacka & Mona Granholm

Titel: Att växa upp genom asfalten

– en kvalitativ studie i faktorer som bidrar till resiliens hos barn i problemfamiljer

---

Datum: 29.1.2014

Sidantal: 49

Bilagor: 2

Abstrakt

Syftet med examensarbetet är att kartlägga de faktorer som gör att ett barn med hjälp av resiliens klarar sig igenom en traumatisk uppväxt samt att skapa en helhetsbild av hur dessa resiliensfaktorer ser ut i verkligheten. Teoridelen inleds med definitioner av de centrala begreppen inom temat och sedan behandlas de mest väsentliga teorierna kring barnets uppväxt- och utvecklingsvillkor samt de individuella egenskapernas påverkan på resiliensprocessen.

Den kvalitativa undersökningen påvisar att det finns en stor mängd olikartade resiliensfaktorer. Undersökningen kartlägger dessa faktorer samt bekräftar tidigare forskning och den behandlade teorin. Undersökningen ger en helhetsbild av vad som gör att ett barn i en problemfamilj klarar sig och blir ett så kallat "maskrosbarn".

Språk: Svenska   Nyckelord: risk, resiliens, maskrosbarn, coping, barn, problemfamilj

---

BACHELOR'S THESIS

Authors: Jenny Sirén & Sofia Troberg
Degree Programme: Social welfare, Vasa
Specialization: Socio-pedagogical work
Supervisors: Ralf Lillbacka & Mona Granholm

Title: Growing up through the asphalt
- A qualitative study of factors contributing to resilience in children growing up in neglectful families

---

Date: 29.1.2013   Number of pages: 49 Appendices: 2

Summary

The purpose of this bachelor's thesis is to map the factors contributing to resilience in children growing up in neglectful homes and to create an overall picture of how resilience factors appear in real life. The theoretical part firstly defines the key terms and then gives a description of the most important theories in child development and the impact of individual attributes in the resilience process.

The qualitative study demonstrates a diverse range of resilience factors and maps them while it also confirms previous research and the theories described in the theoretical part. The study provides an overall picture of the factors enabling a child to survive childhood neglect.

Language: Swedish   Key words: Risk, Resilience, Coping, Childhood neglect, Children

Innehåll

1 Inledning	1
2 Syfte och problemprecisering	2
3 Centrala begrepp	3
3.1 Risk.....	3
3.2 Resiliens	4
3.3 Maskrosbarn	5
4 Barnets sociala skydd	6
4.1 Familjen – barnets grundtrygghet	6
4.2 Barn behöver sociala relationer	9
4.3 Barnets sociala nätverk.....	10
4.3.1 Mikronivån	11
4.3.2 Mesonivån	11
4.3.3 Exonivån.....	12
4.3.4 Makronivån	12
5 Barnets mentala skydd	12
5.1 Anpassningsförmåga.....	12
5.2 Övriga resiliensfaktorer	14
5.2 Känsla av sammanhang och livets mening	15
6 Sammanfattning av teoridel	18
7 Undersökningens genomförande	19
7.1 Val av metod.....	19
7.2 Datainsamling och datasekretess	21
7.3 Respondentgrupp	22
7.4 Bearbetning och analys av data	23

8 Resultat och tolkning	24
8.1 Sociala relationer	24
8.2 Sociala nätverk.....	26
8.3 Anpassning till situationen	27
8.4 Individuella intressen och egenskaper	29
8.5 Självförtroende och självkänsla.....	30
8.6 Mål och mening med livet	32
9 Sammanställning av resultat	33
10 Övriga iakttagelser och diskussion	34
11 Avslutning	36

Litteratur

Bilagor

1 Inledning

I FN:s barnkonvention står det så här: ”Varje barn har rätt att skyddas mot fysiskt eller psykiskt våld, övergrepp, vanvård eller utnyttjande av föräldrar eller annan som har hand om barnet”. Tyvärr finns det alltför många barn både i vårt samhälle och i resten av världen som nekas denna rättighet. Barn utsätts för alla möjliga former av vanvård i hemmet och samhällets skydd och insatser är sällan tillräckliga.

För de som har vuxit upp i ett tryggt hem kan det vara svårt att förstå hur barn som utsätts för grov försummelse kan utvecklas förhållandevis normalt och i många fall hur de ens överlever. Med vilka medel hanterar dessa barn vardagen? Vad eller vem är det som räddar dem?

När man pratar om de faktorer som bidrar till att människan klarar av att hantera traumatiska situationer stöter man ganska ofta på begreppet resiliens. Forskningen inom det här området är fortfarande i startgroparna, och det finns väldigt lite skandinavisk forskning inom detta ämne. Visst var teoretiker som Piaget, Maslow, Freud och Eriksson inne på detta tema redan för länge sedan, men resiliensforskningen har ännu i dagens läge en lång väg kvar att gå innan man har åstadkommit en heltäckande beskrivning av begreppet resiliens. Bland nutidens mest banbrytande teoretiker inom resiliensforskningen finner vi namn som Rutter, Garmezy, Luthar och Smith.

I samband med begreppet resiliens förekommer ofta benämningen maskrosbarn, ett ord som används för att symboliskt beskriva ett barn som trots en missgynnande uppväxt lyckats ”växa upp genom asfalten”. De här barnen är många fler än de flesta vill inse. Därför är det så otroligt viktigt att forskningen inom detta område framskrider så att vi i framtiden kan erbjuda mera hjälp och stöd för dessa barn och deras familjer och kanske till och med förebygga att barn far illa.

Något man dock måste akta sig för inom resiliensforskningen är att allmänheten lätt kan feltolka innebörden av fenomenet resiliens. Resiliens ska inte förmedlas endast på ett positivt sätt – visst är det positivt att barn som har det svårt utvecklar resiliens men forskningens yttersta syfte är trots allt att barnen inte skall behöva göra det.

Det vi är intresserade av att ta reda på är vilka resiliensfaktorer vi kan hitta hos dessa maskrosbarn. Vi vill kartlägga de faktorer, både gemensamma och individuella, som har hjälpt dessa barn att klara sig och utvecklas mot alla odds. Därför har vi valt att prata med vuxna maskrosbarn som har bearbetat sina trauman, kan se tillbaka på sin uppväxt och redogöra för vilka faktorer som har bidragit till just deras överlevnad och utveckling. Förhoppningsvis kan även vi bidra till resiliensforskningen.

Vi börjar med att kort beskriva risk, resiliens och maskrosbarn, som är de mest centrala begreppen inom resiliensforskningen. Detta för att skapa en förståelse för vad begreppen innebär, hur de används och för att framhäva de frågor som resiliensforskningen arbetar med.

Därefter övergår vi till att redogöra för de resiliensfaktorer som vi har hittat inom teorins ramar. Vi har delat upp teorin i två teman: barnets sociala skydd och barnets mentala skydd. Ur dessa två teman utvinns vi resiliensfaktorer, vilka vi sedan sammanknyter i sammanfattningen av teoridelen. Vi har också, för att göra det ännu enklare och mer överskådligt, gjort en visuell framställning av de resiliensfaktorer som vi har hittat i form av en ”mindmap”. Denna finner du bland bilagorna.

Tanken med detta upplägg är att först förse läsaren med en kort och koncis redogörelse för begrepp som används inom teorin och de faktorer som påverkar barnet i vardagen. Detta för att vi sedan ska kunna visa hur vi, med hjälp av denna teori, har kunnat bena ut enskilda faktorer som sedan kan undersökas.

Vi upptäckte ganska snabbt att det inte finns tillräckligt med lättläst och förståelig litteratur inom detta ämne, speciellt inte på svenska, och därför hoppas vi kunna informera om ett mycket viktigt ämne på ett lite enklare sätt.

2 Syfte och problemprecisering

Syftet är att kartlägga de faktorer som bidrar till att barn med hjälp av resiliens klarar sig igenom en traumatisk uppväxt. Vi vill skapa en helhetsbild av hur resiliensfaktorerna visar sig i verkligheten. Frågan vi ställer oss är: Vilka faktorer är det som gör att man utvecklar resiliens och blir ett s.k. ”maskrosbarn”?

Vi har valt att inte inrikta oss på något specifikt problem, utan vill ge en övergripande bild av hurdana resiliensfaktorer som uppträder hos barn i missgynnande hem. Detta eftersom problemen i en familj oftast är mångfacetterade och det vore näst intill omöjligt att avgöra vilka teorier som kan anses specifika för ett visst problem. De problem vi främst har haft i åtanke är dock missbruk, mentala problem, psykiskt- och fysiskt våld eller övergrepp inom familjen.

Vi har inte heller riktat in oss på någon speciell åldersgrupp. Istället har vi valt att se till hela uppväxten. Avgränsningen har varit barndomstiden, alltså enligt lagens definition upp till 18 års ålder.

3 Centrala begrepp

3.1 Risk

Risk är ett mångfacetterat begrepp som används för att beskriva de svårigheter och problem som människan utsätts för och tvingas hantera. Med hjälp av riskbegreppet försöker man analysera allvarlighetsgraden av olika svårigheter och undersöka uppkomsten av resiliens. Risk kan vara familjebetingat, individuellt betingat, samhällsbetingat eller en kombination av flera beroende på riskens grundläggande orsaker. (Helmen Borge, 2005, s. 51-60)

Risk kan också definieras enligt om den är positiv eller negativ, till exempel tänker man gärna att ändringar i familjesammansättningen påverkar barnen negativt, men till lika kan detta medföra en positiv förändring ifall barnen till exempel får mera uppmärksamhet i den nya familjesituationen. Risk behöver alltså inte alltid utgöra problem eftersom barnet i vissa fall kan vända utmaningen till något positivt och utvecklas med hjälp av den. (Helmen Borge, 2005, s.59, 63)

Ett annat sätt att mäta risk är enligt allvarlighetsgrad. Allvarlighetsgraden påverkas av t.ex. barnets ålder, personlighetsdrag, miljö, inblandade personer och förmildrande omständigheter. Eftersom så många olika faktorer interagerar med varandra blir risk ett ganska relativt begrepp. Risk varierar alltså från situation till situation. (Helmen Borge, s. 54-55, 58)

För att bedöma allvarlighetsgraden av risk har man delat in risk i två kategorier: akut risk och kronisk risk. Enkelt kan man beskriva akut risk som en eller några tydliga händelser som orsakar problem eller trauma hos barnet, t.ex. att barnet kortvarigt insjuknar eller med kort varsel tvingas flytta. Med kronisk risk avser man istället en mer långvarig och fortgående riskprocess. Exempel på kronisk risk kan vara dålig uppväxtmiljö eller ihållande sjukdom i familjen. (Helmen Borge, 2005, s.60-61)

Den kroniska risken kan utgöra en större fara för barnets funktion eftersom det oftast handlar om dagliga doser av något som gör barnet illa. Barn har i allmänhet lättare att hantera akuta händelser. Kronisk risk är alltså överlag mer omfattande och kan påverka barnet under en mycket lång tid medan akut risk oftast påverkar barnet endast under den pågående risksituationen. (Helmen Borge, 2005, s.60-61)

Ett barn utsätts dessutom sällan bara av en specifik risk, utan vanligt är att det finns flera risker som är kopplade till varandra. Det bör även nämnas att skillnaderna på vilka konsekvenser en viss risk får är stora från person till person och från familj till familj (Helmen Borge, s. 54-55, 58)

I samband med risk pratar man ofta om begreppet resiliens för att beskriva de faktorer som gör att människan klarar av att bemästra risk.

3.2 Resiliens

Begreppet resiliens används för att beskriva de processer och mekanismer som gör att människor som utsätts för risk ändå kan utvecklas normalt, alltså återvinna, upprätthålla eller förbättra sin hälsa trots påfrestning. En vanlig benämning på begreppet resiliens är motståndskraft, och i många fall använder man också ordet hälsa. Varken motståndskraft eller hälsa är dock tillräckliga för att innefatta hela resiliensbegreppet. Själva ordet resiliens härstammar från engelskans *resilience* och är ett relativt nytt sätt att se på utveckling. Man pratar om ”barn som klarar sig trots allt”. För att ett barn ska kunna utveckla resiliens måste det alltså i någon mån utsättas för risk. (Helmen Borge, 2005, s.9-12)

Ett annat begrepp som ofta används näst intill likvärdigt med resiliens och motståndskraft är Coping. Coping kan på svenska översättas till bemästring och begreppet är, till skillnad från resiliens, mer inriktat på lärande, alltså överlevnadsmekanismer som människan kan lära sig att använda för att bemästra olika

situationer i livet. Coping behöver alltså inte vara direkt anknutet till risk, man kan använda copingstrategier också för att bemästra andra situationer i livet, t.ex. för att hantera besvikelser eller utmaningar. Ett annat begrepp som är nära anknutet till coping är det populära begreppet självhjälp. (Helmen Borge, 2005, s. 14-15)

I jämförelse med coping innefattar resiliensbegreppet både omedvetna och medvetna processer. Resilienta barn hantera med andra ord sin vardag både med hjälp av medvetna och omedvetna faktorer. Ett av kännetecknen hos resilienta barn är att de klarar av att bryta de onda cirklar som risk medför och i bästa fall vända ogynnsamma situationer till något positivt. Resiliens handlar också om att kunna fungera normalt i onormala situationer, alltså att utvecklas bättre än situationen egentligen erbjuder. (Helmen Borge, 2005, s. 9, 59, 64)

Dagens resiliensforskning koncentrerar sig på att undersöka de mekanismer och processer som barnet använder för att hantera psykosociala risksituationer och undvika att få psykiska men till följd av dessa. Det man hoppas åstadkomma med forskningen är att hitta sätt att förebygga psykosociala men p.g.a. risk redan i ett tidigt skede. (Helmen Borge, 2005, s.9,65)

3.4 Maskrosbarn

Begreppet maskrosbarn är ett relativt nytt populärvetenskapligt begrepp som används för att beskriva barn som överlever mot alla odds, alltså riskbarn som trots en traumatisk uppväxt kunnat utvecklas normalt. Detta betyder dock inte att dessa barn sedan i vuxen ålder inte har några slags men till följd av den traumatiska uppväxten, tvärtom följer våra upplevelser med oss genom hela livet på ett eller annat sätt. Symboliskt kan man säga att maskrosbarnen får sina skråmor, men grunden hålls hel. Ordet maskrosbarn är också symboliskt och syftar till att de här barnen klarar sig även i de svåraste förhållanden liksom en maskros växer upp genom asfalten. (Helmen Borge, 2005, s.13; Lönnroth, 1990, s.9)

Det finns ingen specifik egenskap hos dessa barn som automatiskt gör dem till maskrosbarn, utan det handlar snarare om en sammansättning av unika egenskaper både hos barnet och i uppväxtmiljön. Detta bidrar till att barnet utvecklar resiliens, över tid har möjlighet att förbättra sin livssituation och därmed kategoriseras som ”maskrosbarn”. (Helmen Borge, 2005, s.13)

För att förstå vad det innebär att vara ett maskrosbarn kan man tänka på t.ex. Harry Potter, som trots en minst sagt traumatisk uppväxt till slut med hjälp av olika personer, händelser och moment till slut till och med blir historiens största hjälte. (Helmen Borge, 2005, s.13)

4 Barnets sociala skydd

4.1 Familjen - barnets grundtrygghet

Enligt Barnskyddslagen (417/2007) är det föräldrarna som ska bära det huvudsakliga ansvaret för att barnet har det bra. Detta nämns även i FNs barnkonvention (1989). Lagen angående vårdnad och umgängesrätt (361/1983) beskriver noggrannare att föräldrarna bör trygga barnets välfärd och en balanserad, harmonisk utveckling för barnet, se till att barnet har nära och givande mänskliga relationer både till föräldrarna och andra människor i omgivningen, uppfostra barnet i en miljö som är stimulerande för barnets utveckling och ge barnet den trygghet och förståelse det behöver. Hellsten (2008, s.35) påpekar att barnet använder familjen som modell då det föreställer sig världen, och kan barnet inte lita på föräldrarna tror det inte att det kan lita på någonting alls, inte heller sig självt.

En god anknytning till föräldrarna utgör grunden för barnets självkänsla samt förmågan att lita på sig själv och andra människor. Anknytningen är livsviktig för ett barn och den omsorg som barnet får under sina första år kommer att få långtgående konsekvenser under hela barnets utveckling. Den tidiga anknytningen påverkar alltså en person ända in i det vuxna livet. Barnet behöver omsorg som är förutsägbar och inriktad på barnets känslvärld. Genom anknytningen skapar barnet inre modeller med vilka barnet kan förutse vad som kommer att hända och veta hur det ska agera i olika situationer. Om barnet då får dåliga inre modeller eller föräldrarna ger olika signaler varje gång har inte barnet några mönster att förlita sig på, vilket i längden gör att barnets självkänsla trubbas av och barnet inte kan lita på andra människor. (Nordens Välfärdscenter, 2012, s. 22; Karlsson, 2012, s.66)

För att barnet ska kunna få en trygg anknytning krävs att föräldrarna svarar på barnets behov: om barnet börjar skrika måste föräldern kunna avgöra att barnet är hungrigt, men inte bara tillfredsställa barnets fysiska behov, i detta fall stilla barnets hunger, utan också

kunna ge barnet trygghet. Detta innebär att föräldern ska kunna mata barnet och samtidigt ge det positiva intryck – om föräldern matar barnet på ett mekaniskt eller till och med ilsket sätt kommer det att få negativa konsekvenser för barnet. Allting handlar om samspelet mellan förälder och barn. Föräldrarelationen ska fungera som en trygg bas för barnet. (Nordens Välfärdscenter, 2012, s. 22; Karlsson, 2012, s.67)

Ett otryggt anknutet barn kommer med andra ord att i framtiden ha svårt att lita på andra människor, svårare att skapa goda mellanmännsliga relationer och svårare både med att tolka andras känslor och hantera sina egna. Dessutom har man också konstaterat att ett barn med otrygg anknytning också i framtiden löper stor risk att själv ge sina barn en otrygg anknytning. Föräldrarnas ansvar för barnets socioemotionella utveckling är alltså mycket avgörande. (Nordens Välfärdscenter, 2012, s.22-23; Karlsson, 2012, s.21, 74-75)

Abraham Maslow är en av de mest respekterade teoretikerna inom humanistisk psykologi och speciellt känd för sina teorier om människans grundläggande behov. Maslow utarbetade ett schema som visar på människans fem nivåer av grundläggande behov, ofta visualiserade som en pyramid, varav vilka vårt mest motiverande behov är behovet av kärlek. Behovet av kärlek genomsyrar hela människans utveckling och kan återses i alla de grundläggande behoven som Maslow nämner. (Imsen, 2006, s.467-468)

Föräldrarnas roll för barnets uppväxtvillkor är en tydlig del av samtliga nivåer, och enligt Maslow måste behovet på den ena nivån uppfyllas för att barnet kan komma vidare till nästa nivå. På den nedersta nivån måste föräldrarna tillgodose barnets fysiologiska behov för att barnet ska kunna komma vidare till nästa nivå, som är ett behov att trygghet och säkerhet. Om föräldrarna ger barnet trygghet kommer barnet att börja söka efter kärlek och tillhörighet, sedan bekräftelse för att skapa sig självkänsla och självförtroende och ifall alla dessa behov tillgodoses kan barnet uppnå den sista nivån: behovet av att självförverkligande. Detta schema är mera känt som Maslows behovshierarki. (Imsen, 2006, s.467-468)

Familjen är den första sociala instansen som blir betydelsefull för barnets utveckling eftersom det oftast är i familjen som de grundläggande behoven måste tillgodoses. Det känslomässiga klimatet i hemmet är mycket väsentligt för barnets utveckling och självkänsla. Föräldrarnas beteende påverkar barnet eftersom barnet handlar enligt det

beteendemönster som finns i familjen. Föräldrarna lär alltså barnet att agera som dem både avsiktligt och oavsiktligt. (Aaltonen, Ojanen, Sivén, Vihunen, Vilén, 1997, s. 130; Mireau, 1996, s.15, 51, 56; Hedberg Eriksson, Tenerz, Ström, Moody Källberg, 2013, s.47)

Ett vanligt exempel är ifall föräldern undviker att visa negativa känslor lär sig barnet att inte heller göra det och kan därför gå och bära på sorg det inte fått lära sig uttrycka. Barnet präglas mycket av hur föräldern hanterar livet och försöker alltid leva upp till föräldrarnas förväntningar. (Aaltonen m.fl. 1997, s. 130; Mireau, 1996, s.15, 51, 56; Hedberg Eriksson m.fl. , 2013, s.47)

Barn försöker medvetet efterlikna en förebild och värderar denne som en hjälte. Det är därför naturligt för barnet att se sina föräldrar som hjältar och försöka efterlikna dem. Egenskaper som barn gärna efterliknar är intelligens, problemlösningsförmåga, styrka och skönhet. Detta betyder dock inte att barnen i vuxen ålder utvecklar samma problembeteende som föräldrarna även om det finns missbruk eller dylikt inom familjen. (Mireau, 1996, s.43)

Barnets uppväxtvillkor präglas av när och hur föräldern ägnar sig åt barnet och ger det uppmärksamhet. En god relation mellan förälder och barn har visat sig ha en skyddande effekt hos barn som utsätts för risk. Viktigt är att föräldrarna visar uppskattning och tilltro till sina barn och deras förmågor eftersom det i ett tidigt skede skapar ett självförtroende och en självkänsla hos barnen. Självförtroende och självkänsla är i sin tur mycket viktiga skyddsmekanismer ifall barnet utsätts för risk. (Helmen Borge, 2005, s. 59; Mireau, 1996, s. 52; Jenkins & Smith, 1990, s.60-62)

Uppfostringsstilen har också en betydande roll för barnets förmåga att hantera risk. Bland annat kan dålig disciplin och oförmåga att sätta gränser göra att allvarlighetsgraden på de risker som barnet utsätts för ökar. En annan viktig sak man som förälder bör vara medveten om är att barn förstår mycket mer än man tror. En litet barn snappar upp sinnesstämningar och sorg lika bra som vem som helst och barnet behöver hjälp med att sätta ord på sina känslor och hantera dem. (Helmen Borge, 2005, s. 65; Mireau, 1996, s. 155)

Om det finns problem inom familjen eller föräldrarna inte klarar av att se till barnens behov ger Barnskyddslagen (417/2007) rätt till förebyggande, familje- och barninriktad barnskydd som ska finnas tillgängligt så ofta och i den mån som det behövs. Alla som arbetar med barn och inom det sociala området har skyldighet att anmäla till barnskyddet ifall det finns misstanke om att något barn far illa. Även privatpersoner bör anmäla misstankar om vanvård av barn.

Förutom barnskyddstjänster så omfattas familjen även av rätt till hälso- och sjukvård, vilkas skyldighet är att stå för experthjälp och ordna med t.ex. undersökningar eller olika former av vård. Skolbarn ska enligt barnskyddslagen få tillgång till skolkurator och skolpsykolog om behov uppstår. FNs barnkonvention (1989) betonar att barnets bästa alltid ska komma i första hand och att barnets åsikt alltid ska tas i beaktande vid beslut som gäller barnets bästa. Samhället har alltså skyldighet att ge tillräcklig hjälp till barn och deras familjer för att trygga barnets rätt till familjen som grundtrygghet.

4.2 Barn behöver sociala relationer

Barn är ömtåliga och sårbara individer. De är i konstant behov och beroende av andra människor för att klara sig. Detta gäller egentligen alla människor genom hela livet, men sårbarheten och hjälplösheten förknippas starkast med barndomen. Om en människa blir totalt isolerad från andra människor är det ett faktum att hon till slut kommer att fara illa. FNs barnkonvention poängterar att barn har rätt till liv, överlevnad, utveckling och social trygghet. För att detta ska uppnås behöver barnet hjälp och stöd av andra människor. (Hellsten, 1998, s.12-13)

Det som dominerar allt i barnets liv är de människor som barnet interagerar med och som vårdar barnet i vardagen. Uppväxtvillkoren ändras alltså beroende på var och med vem man växt upp, vilka vardagliga aktiviteter man har och med vem och om barnets lekkamrater är jämnåriga eller till exempel äldre syskon. Barn har många viktiga relationer som ger stöd i livet, inte bara inom familjen utan också utanför släkten. Det är dock värt att nämnas att det inte bara är de mänskliga relationerna som är viktiga, utan barn kan även ha relationer till leksaker, husdjur och olika platser. (Mireau, 1996, s.58-59,149; Jenkins och Smith, 1990, s.60)

Exempel på viktiga relationer som kan verka skyddande då ett barn utsätts för risk kan vara relationen till mor- och farföräldrarna eller till syskonen. Det är vanligt att mor- och farföräldrarna ersätter föräldrarna i rollen som primärvårdare och ger barnet ett alternativt hem ifall de egna hemförhållandena inte fungerar. Syskonrelationen, liksom relationen till mor- och farföräldrar är stabil och naturligt ömsesidig, vilket leder till att dessa relationer har en mer skyddande effekt än exempelvis vänrelationer även om också relationerna till vänner kan vara mycket viktigt för barnet. (Jenkins och Smith, 1990, s.67)

Barnets sociala omgivning består dock av mycket mer än relationerna till familjen, släkten och vännerna. Så länge barnet är litet ser de upp till sina föräldrar och ger dem en hjälteroll, men då barnet blir äldre kan till exempel dagispersonal bli de nya "hjältarna" som barnet ser upp till och härmar då föräldrarna inte är tillgängliga. Barn som inte vårdas av kompetenta i t.ex. dagismiljö har färre förebilder i sin omgivning och måste därför förlita sig mer på föräldrarna som förebilder. (Mireau, 1996, s.59,182)

Daghemmet är alltså inte bara en tillgång för barnet eftersom det erbjuder socialt samspel och umgänge med andra barn, utan är även en kanal där barnet kan hitta fler vuxna att se upp till. Studier har visat att barn som haft tillgång till daghemsmiljö har haft en lättare socialisationsprocess. Andra instanser som ger barnen socialt stimuli och där barnen får delta i socialisationsprocessen är t.ex. förskolan, skolan och föreningar som bedriver fritidsverksamhet. (Mireau, 1996, s.59,182-185)

Barn behöver också sociala relationer för att reglera sina känslor eller för att få utlopp för dem. Man har bland annat undersökt hur barn reagerar på föräldrarnas gräl och kommit fram till att en stor del av barnen sökte sig exempelvis till ett syskon för att finna trygghet då föräldrarna grälade. Man fann också att många barn, speciellt flickorna drog sig undan i situationen för att sedan prata om sin oro med till exempel en vän. På detta vis kan barnen få nya insikter och större förståelse för världen omkring dem. (Jenkins och Smith, 1990, s.60-69)

4.3 Barnets sociala nätverk

För att förstå och studera barnets utveckling och de områden som påverkar barnets sociala resiliensfaktorer måste man studera barnet i dess miljö. I barnets sociala nätverk finns det många olika personer och instanser som utgör barnets sociala påverkan och

skydd, och genom att se till hur de olika systemen tillsammans påverkar barnet kan vi se barnets utveckling i sitt sammanhang. (Imsen, 2006, s.72)

Hedberg Eriksson m.fl. (2013, s. 49) betonar vikten av att barnets olika sociala nätverk behöver kunna fungera i samverkan med varandra. Urie Bronfenbrenner, en amerikansk psykolog, understryker att man måste se till hela sammanhanget då man pratar om barns utveckling. Bronfenbrenner har i detta syfte skapat en ekologisk modell för att visa hur de olika systemen kring barnet interagerar med och påverkar varandra både sinsemellan och som en snöbollseffekt. Denna modell består av fyra nivåer: Mikronivån, Mesonivån, Exonivån och Makronivån. (Imsen, 2006, s.72-74)

4.3.1 Mikronivån

Mikronivån utgörs av barnets närmsta sociala relationer: alltså den del av nätverket som barnet ingår i och interagerar med varje dag. Hit hör t.ex. familjen, släkten, skolan, daghemmet, grannarna, vännerna och fritidsklubbar och kvaliteten i dessa olika relationer är avgörande för barnets välmående. Man säger att familjen är ett mikrosystem, skolan är ett annat o.s.v. På den här nivån får barnet erfarenheter med vilka det skapar sin världsbild. Ifall det finns problem i det system som utgörs av t.ex. familjen är barnet i allmänhet ganska tåliga och kan med hjälp av någon annan del av systemet då kompensera för bristerna inom familjen. Barnet har ett behov av att ständigt utvidga den här delen av nätverket för att kunna utvecklas vidare och ju äldre barnet blir, ju fler mikrosystem omges det av. (Imsen, 2006, s.75; Hedberg Eriksson m.fl., 2013, s. 47)

4.3.2 Mesonivån

Mesonivån syftar till de många olika samspel (mesosystem) som hela tiden pågår mellan barnets olika mikrosystem. Det mikrosystem som utgörs av daghemmet och det mikrosystem som utgörs av familjen påverkar till exempel varandra ömsesidigt eftersom barnet hämtar med sig erfarenheter och attityder från dagis hem och tvärtom. Hemmiljön påverkar alltså hur barnet socialiserar sig på dagis medan daghemsdagen påverkar hur resten av dagen kommer att vara där hemma. Om mesosystemen fungerar bra utgör det ett stort och förebyggande skydd för barnet. T.ex. kan en bra kontakt och ömsesidig tillit mellan daghemmet och hemmet skapa en kontinuerlig trygghet i barnets vardag. (Imsen, 2006, s.75; Hedberg Eriksson m.fl., 2013, s. 47)

4.3.3 Exonivån

Exonivån utgörs av de system som påverkar barnet trots att barnet inte är direkt inblandat i dem. Exonivån påverkar barnet indirekt genom att påverka de personer som finns i barnets mikrosystem. Barnet förstår t.ex. oftast inte hur föräldrarnas jobb fungerar, men arbetsledningen på föräldrarnas jobb påverkar föräldrarna som i sin tur påverkar barnet. Om föräldrarna har kortare arbetsdagar kan de t.ex. få mera tid för sina barn, vilket ger barnen en större trygghet. (Imsen, 2006, s.75; Hedberg Eriksson m.fl., 2013, s. 48)

4.3.4 Makronivån

Till makronivån räknas de samhällseliga systemen. Hit hör alltså social- och hälsovården, utbildningsväsendet, Finlands Lag och rättsväsende och det politiska systemet i landet. Makronivån påverkar alla de system som barnet är involverat i. I makrosystemet finns vår kultur och inom den de normer och värderingar som styr alla de system som hör till barnets uppväxt och uppfostran. Makrosystemen inverkar på de vuxnas möjligheter och barnens uppväxtvillkor. Ifall den ekonomiska situationen i samhället är god leder det till exempel till fler vårdare per barn på daghemmet, vilket ger barnet mer uppmärksamhet på daghemsdagen. Detta ger bland annat barnet större trygghet och kan således bidra till en bättre självkänsla. (Imsen, 2006, s.76; Hedberg Eriksson m.fl., 2013, s. 48-49)

5 Barnets mentala skydd

5.1 Anpassningsförmåga

Ett barn lär sig hela tiden nya saker om världen. Detta betyder att då nya situationer dyker upp, måste barnet anpassa sig enligt sina nya erfarenheter. Barnet samlar med andra ord aktivt på sig ny kunskap och formar om sin världsbild vartefter det lär sig nya saker. Barn är fenomenala på att anta roller för att anpassa sig till alla situationer. I en nyhetsrapport från BRIS (2008) poängteras till exempel att barnen kan ta en vuxenroll och alldeles för stort ansvar eftersom de känner att pressen är för stor då det inte finns ett tillräckligt stöd från föräldrarna. (Aaltonen m.fl., 1997, s. 130; Jerlang, 2008, s.303-305)

Barn lär sig huvudsakligen genom handling, och ett viktigt sätt för barnet att lära sig hur om världen fungerar är att anpassa sina egna handlingsmönster enligt nya situationer och därigenom lära sig fungera i den nya världen. I socialisationsprocessen ingår att lära sig

spela olika roller och delta i det ”sociala spelet”. Ibland kan barnet vara sig självt och ibland kräver livet att barnet måste anpassa sig självt enligt situationen och ta en roll som uppfyller de sociala kraven. De här rollerna använder sig barnet av för att bli accepterat av andra. Vissa roller gör att barnet integrerar nya egenskaper i sin personlighet. (Mireau, 1996, s.42; Aaltonen m.fl., 1997, s. 130)

Ibland kan det också gynna barnet att göra tvärtom. I vissa situationer kan barnet behöva skydda sig själv p.g.a. otrygghet eller rädsla och kan då istället välja att anpassa den nya situationen enligt de gamla trygga handlingsmönstren istället för att ändra på dem. Även om man kan säga att detta är en typ av tillfällig förnekelse är det fortfarande ett sätt för barnet att aktivt hantera den nya situationen, vilket i slutändan ändå kommer att leda till att barnet får nya erfarenheter och ny kunskap, såvida barnet i något skede hanterar sin oro och väljer att ta till sig den nya kunskapen. Det här kan alltså fungera som ett tillfälligt skydd tills barnet är redo att anpassa sig enligt den nya situationen. (Jerlang, 2008, s.303-304)

Barn har också andra sätt att anpassa sig till olika situationer, kompensera för rädsla och hantera obehagliga upplevelser. Många teoretiker pratar om lekens betydelse i samband med barns uppväxtvillkor. Barnet använder lek för att, på ett oftast omedvetet plan, tillfredsställa sina behov, utvecklas både psykiskt och fysiskt, bearbeta sina känslor och upplevelser, och så att säga, göra världen förståelig. Genom leken lär sig barnet med andra ord att förstå sig på både sig själv och andra, vilket fungerar som en slags naturlig terapimetod. Leken kan också fungera som en kompensation för barnets egna svaga sidor och dessutom ger leken möjlighet för barnet att få sina önskningar uppfyllda ifall de inte uppfylls i det verkliga livet. (Jerlang, 2008, s.83, 310-311)

Förmågan att anpassa sig positivt till alla situationer, även sådana situationer som utgör risk, är en naturlig del av barnets normala utvecklingsprocess. Det som dock bör nämnas är att varje barn anpassar sig på sitt eget unika sätt och att barn inte kan anpassa sig positivt i all evighet – forskningen visar tvärtom att ju längre tid barnet måste anpassa sig till en risksituation, desto svårare blir det att anpassa sig. Anpassningen är med andra ord ingen ihållande lösning även om förmågan att anpassa sig är en del av det resilienta beteendet. (Martinez-Torteya, Bogat, von Eye & Levendosky, 2009, s.573)

5.2 Övriga resiliensfaktorer

En av de främsta resiliensforskarna, Michael Rutter, gjorde år 1971 en undersökning för att ta reda på vilka faktorer som verkade skyddande för barn som växte upp i oroliga familjeförhållanden. De mest framträdande faktorerna Rutter fann var goda förhållanden till bägge föräldrarna, goda förhållanden till syskonen, ett nära förhållande till någon vuxen utanför familjen, goda kamratförhållanden och att barnet hade en bästa vän. Rutter fann dessutom att ifall barnet hade ett speciellt intresse, en hobby eller hade stor framgång i skolarbetet som gjorde att barnet fick positiv uppmärksamhet så kunde även detta utgöra en viktig skyddande faktor eftersom det hade en god effekt på barnets självkänsla. (Rutter, 1971; Jenkins och Smith, 1990, s.67)

Man brukar prata om tefloneffekten då man försöker beskriva varför risker ”rinner av” vissa barn, medan andra barn påverkas negativt av de risker de utsätts för. Till viss del kan detta förklaras med individuella egenskaper och färdigheter, t.ex. intelligensnivå eller förmågan att tänka målinriktat och planera sin framtid. Ett exempel är att vissa barn kan kompensera för och bearbeta svåra uppväxtförhållanden genom att använda kreativitet, fantasi och konstnärlighet och så att säga ”gå in i sin egen värld”. Detta fenomen har fått benämningen pseudoresiliens. Andra liknande faktorer som kan ha samma effekt är bland annat intelligens, framgång i skolan eller annat som bidrar till barnets självkänsla. Det har också visat sig att de egenskaper som bidrar till resiliens ofta interagerar med och förstärker varandra. (Helmen Borge, 2005, s.17, 68; Jenkins och Smith, 1990, s.60-61)

Forskare har även kunna påvisa att utåtagerande barn har en tendens att klara sig bättre i risksituationer än barn som är passiva. Utåtagerande kan alltså vara en viktig mekanism som utgör en del av resiliensprocessen, eftersom barnet med hjälp av utåtagerande beteende både kan hantera sina känslor och dra till sig livsviktig uppmärksamhet. Beroende på miljö och situation kan man säga att det gynnar sig för barnet att ha ett visst temperament. (Helmen Borge, 2005, s.57, 67; Jenkins och Smith, 1990, s.60)

För att barn ska utveckla resiliens måste det utsättas för risk. Ju allvarigare risk barnet utsätts för, ju längre blir resiliensprocessen, och då risken varierar, varierar också resiliensen. Man talar om kumulativ risk då ett barn utsätts för många doser av risk efter

varandra så att de nya problemen staplas ovanpå de redan existerande problemen ungefär som en snöbollseffekt där ett problem utlöser ett annat. Resiliensprocessen för barn som utsätts för denna typ av risk kommer därför att kräva mer tid eftersom barnet har så många olika problem att hantera. (Helmen Borge, 2005, s.12, 61-63)

Resiliensprocessen påverkas dock inte bara av vilken den utlösande risken är, utan individuella skillnader har mycket stor inverkan på hur resiliensprocessen utvecklas. Bland annat har barnets kön, barnets ålder och tidigare erfarenheter av riskhantering och coping betydelse för hurdan resiliensprocessen blir och hur lång tid den tar. Det är också viktigt att minnas att varje barn utvecklar sin egen individuella resiliensprocess, vilket gör varje resiliensprocess unik. (Helmen Borge, 2005, s.12,63)

5.3 Aaron Antonovsky och Viktor E. Frankl: Känsla av sammanhang och livets mening

Aaron Antonovsky (1923-1994), professor i medicinsk sociologi, myntade begreppet KASAM – känsla av sammanhang. KASAM beskrivs som en helhet av tre delar: Begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Om man har dessa tre komponenter i sitt liv känns livet sammanhängande, man känner sig alltså inte lösryckt placerad i livet. (Antonovsky, 2005, s.1, 43; Holmen Borge, 2005, s.15-16)

Begriplighet innebär att man förstår sig på både inre och yttre stimuli istället för att uppfatta världen som ett kaos. En människa som har hög begripbarhet har förmågan att förutse det som är förutsägbart, men kan även handskas med överraskningar eftersom hon förstår varför saker händer och kan ställa dem i perspektiv. (Antonovsky, 2005, s. 44-45; Holmen Borge, 2005, s.15-16)

Hanterbarhet mäts genom att man ser till hur mycket resurser individen anser sig ha för att klara av svårigheter i livet. Det man i detta fall avser med resurser är både egna inre resurser och yttre resurser, såsom en stöttande familj eller en religiös övertygelse. Har man hög hanterbarhet anser man sig inte vara ett offer för svårigheterna man möter, utan inser att hemska saker händer oavsett vad man gör och att de är en del av livet. Svåra saker som händer i livet uppfattas som utmaningar man ska hantera eller i värsta fall uthärda. (Antonovsky, 2005, s. 45; Holmen Borge, 2005, s.15-16)

Meningsfullhet syftar till att man känner sig delaktig i sitt eget liv, att man känner att man kan påverka både det som händer just nu och sin egen framtid. Detta innefattar att

man har områden i sitt liv som man engagerar sig starkt i och som motiverar en. (Antonovsky, 2005, s. 45; Holmen Borge, 2005, s.15-16)

Tillsammans bildar alltså dessa tre begrepp helheten känsla av sammanhang. Det som tydligast definierar en människa med stark KASAM är att hon engagerar sig känslomässigt i det hon gör och anser att de utmaningar hon möter på i sina företeelser är värda att engagera sig och investera i. En individ med svag KASAM kan alltså i värsta fall känna att det inte finns något som motiverar henne att leva vidare. Vanligare är dock att man upplever utmaningarna i livet som bördor och krav istället för att se dem som utmaningar och vilja använda sitt känslomässiga engagemang för att övervinna utmaningarna. (Antonovsky, 2005, s. 45-46)

Antonovskys teori om KASAM baserar sig på tanken om att alla människor någon gång utsätts för svårigheter som har potential att göra illa människans mentala hälsa, det som Antonovsky beskriver som att människan blir "sjuk". Detta benämner Antonovsky som "patogenes" (sjukdom). Motsatsen, salutogenes, betyder jämvikt och beskriver utveckling av god hälsa och psykiskt välbefinnande hos människor trots att de utsätts för risk. Salutogenesen är inget absolut tillstånd som kan uppnås, utan en genom hela livet fortskridande utvecklingsprocess. (Helmen Borge, 2005, s. 15; Levi, 2005, s.9)

Två individer påverkas dock inte på samma sätt av dylika upplevelser, utan medan en människa kanske blir sjuk kan en annan i den bemärkelsen förbli frisk trots att hon utsätts för samma eller till och med större svårigheter. Antonovsky har konstaterat att den största anledningen till detta är att alla har olika motståndskraft. Med hjälp av att mäta KASAM tror man sig då kunna mäta de komponenter hos en människa som utgör hennes motståndskraft, alltså de faktorer inom henne själv som gör att hon överlever svårigheter i sitt liv. (Levi, 2005, s.9)

En del av Antonovskys teorier stöds också av Viktor E. Frankl (1905-1997), neurolog och psykiater och senare även logoterapins och den existentiella analysens grundare. Frankls studier om betydelsen av att ha en mening med livet kan liknas vid Antonovskys teorier om meningsfullhet. Bägge teoretiker framhäver betydelsen av att ha en plats i sitt eget liv, planera framåt och sätta upp större och mindre mål att sträva till.

Frankl utvecklade sina teorier med hjälp av de erfarenheter han fick under den tid han vistades i koncentrationslägret Auschwitz. År 1946 släpptes boken som i svensk översättning har kallats "Livet måste ha mening". I denna bok beskriver Frankl sin teori

om att människan måste ha något att leva för, genom vilken han sedan utvecklade logoterapin, där patienten ska hitta meningen med sitt liv och få hjälp att hitta riktningen till att uppfylla den meningen. (Frankl, 1986, s.110; Victor Frankl Institut, 2013)

Frankl (1986, s.111-112) menar att sökandet efter meningen med livet är en primär drivkraft inom människan och att varje människa har en vilja, en längtan, efter ett meningsfullt liv. Denna kraft finns med genom hela livet och är unik för varje människa. Därför måste individen själv upptäcka och uppfylla meningen med sitt liv.

För vårt psykiska välmående behöver vi enligt Frankl ett avstånd mellan det vi hittills har åstadkommit och det vi vet att vi ännu vill åstadkomma, alltså ett avstånd mellan det vi är idag och det vi ännu vet att vi kan bli. Frankl betonar att människan måste få kämpa och sträva mot ett mål som är viktigt för individen själv. För att vi ska må bra behöver vi inte nödvändigtvis uppnå våra mål, det vi behöver är något som motiverar oss, en mening som kallar oss och får oss att fortsätta framåt. Frankl kallar detta tillstånd hos människan för "Noodynamik". Den tomhet som uppstår hos en människa som känner att hon saknar en mening med sitt liv kallas i sin tur för "existentiellt vakuum". (Frankl, 1986, s. 117-118)

Frankl anser att det finns tre sätt att hitta meningen med livet: genom att prestera, genom att finna kärleken hos en annan människa och genom lidande. Lidandets mening anses vara den djupaste meningen. Enligt Frankl kan man säga att lidandet upphör att vara lidande då lidandet får en mening, och människan är villig att lida om hon vet att hennes lidande har en mening, till exempel att hon vet att hon med sitt lidande kan bespara eller hjälpa någon annan. (Frankl, 1986, s. 123-126)

Frankls teori om hur han själv överlevde koncentrationslägret var att han hade en specifik mening med sitt liv: han framtogs sitt manuskript till en avhandling han höll på att skriva och var fast besluten att skriva om den. Då han insjuknade i en mycket svår sjukdom i lägret gjorde han anteckningar på små papperslappar, vilket enligt Frankl själv utan tvekan var den största orsaken till att han kunde undvika kollaps. Psykiatriker i andra länder konstaterade senare det som Frankl också sett med egna ögon i Auschwitz: "*de som visste att det fanns en uppgift som väntade dem, var bäst rustade att överleva*" (Frankl, 1986, s.116-117)

Det Frankl avser med "meningen med livet" är dock inte meningen med livet i största allmänhet, utan det som är meningen med livet just i detta ögonblick. Meningen med

livet ändrar alltså från individ till individ, men också från en dag till en annan eller från timme till timme. Varje ny situation innebär ett nytt problem att lösa och kan därför innebära en ny mening med livet. Det handlar med andra ord om att hela tiden planera framåt och sätta nya mål, både stora och små. Frankl betonar att människan bör sälla sig själv frågan om vad som är meningen med livet, eftersom det slutligen är människan själv som bär ansvaret för att hitta en mening med livet och sträva till att uppfylla den. (Frankl, 1986, s.120-121)

6 Sammanfattning av teoridel

För att ett barn skall utveckla resiliens måste det i någon form utsättas för risk, och de barn som utsätts för risk och sedan utvecklar resiliens kallar man för maskrosbarn. Dessa tre begrepp är alltså nära besläktade med varandra, och resiliensforskningens viktigaste uppgift är att undersöka sambandet mellan dem. Man försöker hitta de resiliensfaktorer som gör att ett barn blir ett maskrosbarn.

I barnets vardagssituation finns många olikartade faktorer som bidrar till resiliens. Barnets grundtrygghet skall egentligen finnas hos föräldrarna, och föräldrarnas roll är ytterst väsentlig för barnets utveckling. Familjesituationen sätter grunden för allting i barnets liv, inte minst för barnets självuppfattning, självkänsla och självförtroende. Barnets uppväxtvillkor definieras starkast av den miljö och de relationer som utgörs av barnets primärfamilj.

Det är dock inte bara relationerna inom familjen som kan vara viktiga resiliensfaktorer. Barn kan skapa livsviktiga relationer på många olika håll, till exempel med släktingar, dagis- och skolpersonal, fritidsledare, grannar eller andra som spelar en stor roll i barnets vardag. Det som dominerar allt i barnets liv är de människor som barnet interagerar med i vardagen. Barnets sociala nätverk kan kartläggas med Bronfenbrenners ekologiska modell, med hjälp av vilken man studerar barnet i dess närmiljö.

Förutom de sociala nätverken som omger barnet kan man också hitta resiliensfaktorer i barnets egen mentalitet. Barnet lär sig hela tiden om sin omgivning och anpassar sig konstant därefter. Bland annat genom lek kan barnet lära sig anta roller som blir viktiga för att barnet skall klara sig i livet. I svåra situationer använder sig barnet av sin anpassningsförmåga för att kompensera för de brister som finns i omgivningen.

Det som är viktigast att komma ihåg är att alla barn är unika. Varje barn har sin egen resiliensprocess och sina egna copingmetoder. Personliga intressen, färdigheter, intelligensnivå, talanger och individuella egenskaper kan vara avgörande för barnets förmåga att utveckla resiliens eftersom alla dessa bidrar till att skapa god självkänsla. Vidare kan barnets intressen, kreativitet och fantasi hjälpa barnet att fly vardagen eftersom barnet kan använda sig av dessa för att ”gå in i sin egen värld”. Detta kan vara ett sätt för barnet att hantera den svåra situationen i hemmet.

Aaron Antonovsky och Viktor E. Frankl talar om känsla av sammanhang och att ha en mening med livet som viktiga överlevnadsfaktorer. Dessa två handlar om att ha en plats i sitt eget liv och känna att livet har en mening och är påverkbart. Barnet behöver kunna använda sin förmåga att sätta nya mål, både små och stora, så att det hela tiden har något att sträva till och som driver dem framåt. Ett barn som känner sig lösryckt placerat i sitt liv och inte klarar av att planera framåt har stor svårighet att utveckla resiliens.

De resiliensfaktorer vi finner i barnets sociala och mentala skydd samverkar med varandra och utgör barnets unika resiliensprocess. För att enkelt påvisa dessa faktorer har vi sammanställt en visuell framställning i form av en ”mindmap” som du finner bland bilagorna. (Se bilaga 1)

7 Undersökningens genomförande

7.1 Val av metod

Vi har valt att använda oss av kvalitativ intervju i vår undersökning eftersom denna forskningsmetod ger oss möjligheten att få ett större och mer detaljerat helhetsperspektiv på de faktorer som påverkar resiliens. Kvalitativ intervju som forskningsmetod innebär att man har ett näst intill vanligt samtal med respondenten. Intervjufrågorna är till viss del förutbestämda, men denna metod kräver en flexibilitet hos den som intervjuar eftersom respondenten också har möjlighet att påverka hur intervjun fortlöper.

(Holme & Solvang, 1997, s.98-101)

Detta betyder dock inte att forskaren inte ska ha en plan för undersökningen, tvärtom ska det finnas ett strukturerat tillvägagångssätt så att man kan säkerställa att man går igenom alla aspekter av ämnet och uppfyller syftet med intervjun. Det huvudsakliga målet för kvalitativa metoder är att skapa sig en förståelse och en helhetsbild av ett visst ämne, och

det vi vill åstadkomma är just en helhetsbild av de faktorer som bidrar till resiliens. (Holme & Solvang, 1997, s.98-101)

I och med att vi använder oss av kvalitativ metod får vi mer personliga svar som pekar på både det gemensamma och det avvikande hos respondenterna, vilket är centralt för helhetsbilden. Resultatet vi får genom kvalitativ intervju ger oss mer djupgående och fria svar medan en kvantitativ metod hade gjort svaren mera styrda och otillräckliga. Då vi använder oss av kvalitativ metod har vi möjlighet att be respondenterna att vidareutveckla sina svar få att få ut det vi vill av intervjuerna. Dock måste vi undvika att manipulera fram svaren alltför mycket. (Holme & Solvang, 1997, s.78)

Kvalitativ intervju möjliggör också en större kontroll eftersom man kan välja ut bra respondenter som ger heltäckande svar. Kvantitativ metod genom t.ex. enkät skulle ha gett oss helt anonyma respondenter, vilkas bakgrund vi inte hade kunnat kontrollera. Vi hade alltså varit tvungna att blint lita på att respondenterna faktiskt kvalificerat sig till vår undersökning. Vi hade heller inte kunnat försäkra oss om att respondenterna uppfattat frågorna rätt. I vår forskningsprocess kunde vi istället vara flexibla och hela tiden försäkra oss om att det inte uppstod onödiga missförstånd.

(Ryen, 2004, s.138-140; Holme & Solvang, 1997, s.78-80, 94-95, 139-140)

Individens uppfattning av verkligheten är någonting subjektivt och för att kunna undersöka ett ämne som detta anser vi att kvalitativ undersökningsmetod är det självklara valet eftersom individuella skillnader är av intresse för slutresultatet. Vi är inte endast ute efter de faktorer vi funnit i teorin, utan vi är också intresserade av att se ifall det dyker upp faktorer utöver de vi redan har hittat. Kvantitativ metod skulle inte ge oss denna möjlighet. Kvantitativ metod hade inte heller gett oss möjligheten att se till respondenternas totala livssituation, vilket i sin hade tur gjort att vi inte kunnat få fram en helhetsbild.

Det finns också en personlig grund i varför vi har valt kvalitativ intervju som forskningsmetod. Vi är båda intresserade av människor och ser intervjuerna som ett sätt att lära oss mera om hur olika människor fungerar, öva oss på svåra samtal och således bygga på vår framtida yrkesroll.

7.2 Datainsamling och datasekretess

I intervjuprocessen hade vi med oss ett frågeformulär samt vår visuella framställning (bilaga 1) som stöd så att vi skulle ställa ungefär samma frågor till alla respondenter. Holme & Solvang (1997, s.101) poängterar dock att man ska undvika att styra samtalet alltför mycket, så vi ställde frågorna i den ordning som passade samtalet och uppmuntrade fritt berättande framom att ställa klara frågor. Vi försökte också ställa många följdfrågor för att skapa ett naturligt samtal.

Vi var medvetna om risken att överstimulera respondenterna. Vi försökte tänka på att inte styra svaren genom att ge för många alternativ eller förklara alltför noggrant vad vi var ute efter. Därför valde vi att ställa relativt korta frågor och istället be om långa svar. Om vi inte fick tillräckligt uttömmande svar ställde vi ännu fler följdfrågor. (Robson & Foster, 1989, s. 118)

Vi instruerade redan från början respondenterna att ge långa och uttömmande svar samt framhävde att vi hellre ville att de skulle berätta spontant än att vi ställde en massa frågor. På så vis fick respondenterna själva framhäva det de själva tyckte var viktigast och berätta på ett sätt som de själva kände sig bekväma med.

Vi valde att inte spela in intervjuerna på band eftersom vi ville hålla miljön så naturlig som möjligt. Ämnet vi valt är väldigt känsligt och att prata om det kräver tillit. Vi ville inte att respondenterna skulle känna sig obekväma, och i det syftet ansåg vi det mer passande att göra anteckningar. I syfte att minimera risken att glömma vad som egentligen sagts under intervjuerna, gick vi igenom varje intervju direkt efter att den slutförts och sammanställde alla de faktorer som framkommit och som hade relevans för slutresultatet.

Datasekretessen beaktades genom att på förhand försäkra respondenterna om att undersökningen var anonym och att inga personliga uppgifter skulle publiceras i slutresultatet. Vidare fick respondenterna välja plats och tidpunkt. Några valde att ta emot oss i eget hem men det gick också att träffas på mer anonyma platser. Adresser som vi fick hölls hemliga och anteckningar vi gjort om respondenterna, både under

intervjuerna och personliga uppgifter, förvarades så att ingen utomstående kunde få tag i dem.

Vi berättade inte heller för utomstående om vad som sagts under intervjuerna eller vem vi intervjuade. Privat information eller information som inte var relevant för undersökningen, men som framkom av respondenternas berättelser, delades inte av någon annan.

7.3 Respondentgrupp

Kvalitativ intervjumetod ställer respondenternas synvinkel och uppfattning i fokus, och vi måste därför välja respondenter som passar vårt syfte samt ha klara riktlinjer för vad det är vi vill ha ut av intervjuerna. Då kvalitativa intervjuer utförs strävar man till att låta respondenterna till viss del styra hur intervjuprocessen utvecklas, och därför är valet av respondenter centralt. (Holme & Solvang, 1997, s.98-100)

Vi sökte respondenter på två sätt. Delvis genom att skicka ut ett allmänt e-postmeddelande åt alla studerande vid Yrkeshögskolan Novia där vi beskrev vad vi undersökte och efterlyste intresserade respondenter. På detta vis fick vi några svar och ett antal av de intresserade valdes ut som respondenter efter att vi kontrollerat att de hade passande erfarenheter.

Det andra sättet som vi hittade respondenter på var genom bekantas bekanta. Vi bad folk i vår omgivning att förmedla våra kontaktuppgifter ifall de kände någon som hade haft en svår barndom. På detta sätt fick vi några väldigt bra respondenter. Vi tror att det här är det säkraste och bästa sättet att hitta respondenter till undersökningar som denna.

Respondenterna vi intervjuat har erfarenheter av alkohol- och drogmissbruk, mentala problem, psykiskt och fysiskt våld, sexuella övergrepp, försummelse och i många fall också, som en följd av andra problem, frånvaro av föräldrar. De flesta respondenter hade dessutom erfarenhet av flera olika kategorier. Ett problem kommer sällan ensamt i dessa familjer.

Det som gör det svårt att välja bra respondenter för en undersökning som den här är att definiera vilka respondenter som kan klassas som maskrosbarn. Det finns ingen tydlig definition på benämningen maskrosbarn. Den definition vi har använt är ganska bred och

innefattar barn som växt upp i alla slags problemfamiljer. Vi har istället valt att inte ta med respondenter som själva idag har samma problem som föräldrarna hade under uppväxten. Vi har exempelvis inte tagit emot någon som vuxit upp i en familj där det funnits alkoholproblem om denne själv i dagens läge är rusmedelsmissbrukare.

Man måste dock ha förståelse för att dessa personer har gått igenom väldigt tunga saker och har haft mycket att bearbeta. Som vi skriver i vår teoridel har nog alla påverkats på ett eller annat sätt. Huvudsakligen har vi strävat efter att intervjua personer som har stor självdistans och självinsikt. Vi ville hitta respondenter som bearbetat sin uppväxt så pass mycket att de varit förmögna att svara så objektivt som möjligt på våra frågor. De flesta av våra respondenter har genomgått någon form av terapi.

Problematiken i familjerna skiljer sig också åt med stora marginaler fastän de faller under samma kategori. En familj med en alkoholiserad förälder skiljer sig stort från en annan, eftersom så många faktorer spelar in på familjens situation. För att jämföra kan man tänka sig en familj där ena föräldern är missbrukare, men har ett lugnt och snällt temperament, jobbar som vanligt på vardagarna och väljer att dricka i sin ensamhet istället för att ägna sig åt sina barn. Sedan kan man tänka sig en annan familj där ena föräldern dricker väldigt mycket på helgerna och då blir aggressiv mot sin familj. Dessa två fall skapar helt olika relationer mellan föräldern och barnen, även om barnen far illa i båda situationerna. Våra respondenter kommer från familjer med varierande former av problematik.

Erfarenheterna som respondenterna har kommer dessutom från olika synvinklar. Vi har intervjuat delvis sådana som själva är maskrosbarn, men utöver det har vi också intervjuat en stödperson och en mamma till ett maskrosbarn för att få ett bredare perspektiv än vi skulle ha fått med endast subjektiva infallsvinklar.

Respondenterna är 10 till antalet, både manliga och kvinnliga och i alla åldrar.

7.4 Bearbetning och analys av data

Genast efter varje intervju gick vi igenom anteckningsmaterialet och jämförde våra anteckningar med varandra så att vi sedan kunde göra en gemensam sammanfattning av respondenternas svar. Därefter transkriberade vi svaren enligt de teman vi på förhand lagt upp för resultatredovisningen.

Vi lade mycket tid på att diskutera igenom intervjuerna och tolka respondenternas svar. Bland annat använde vi oss av vår ”mindmap” för att göra en överskådlig framställning av varje enskild intervju och de resiliensfaktorer som framgått under den.

När allt material var genomgått började vi sammanställa de resiliensfaktorer vi hittat enligt de teman som vi lagt upp för resultatredovisningen. Vi poängterade särskilt vilka faktorer som många hade gemensamt och vilka som skilde sig ur mängden.

8 Resultat och tolkning

8.1 Sociala relationer

Det framkom av samtliga respondenter att sociala relationer har varit ytterst väsentliga i deras resiliensprocesser. Alla har haft någon eller några personer som kan pekats ut som särskilt betydelsefulla.

Vanligast bland våra respondenter är att mamma, syskon, föräldrarnas goda vänner, pojkvänner/flickvänner och kompisars föräldrar nämns som de viktigaste kontakterna. Det framkom även i många fall att om de viktiga personerna inte är barnets föräldrar har deras viktigaste roll i barnets sociala nätverk varit att fungera som en ersättande förälder eller att ge barnet den grundtrygghet som inte funnits i hemmet. Speciellt då respondenterna nämner pojkvänner eller flickvänner pratas det mycket om att pojkvännen/flickvännen kunnat erbjuda trygghet som hemmet inte har kunnat erbjuda. Detta verkar vara vanligast bland de kvinnliga respondenterna.

Relationen till föräldrarna varierade förstås väldigt mycket bland respondenterna eftersom familjesituationerna var så olika. Föräldra-barnrelationen påverkas förstås till stor del av de problem som finns inom familjen. Samtliga respondenter verkade i alla fall ha en relativt trygg anknytning till åtminstone en förälder eftersom de till synes hade genomgått en normal socioemotionell utvecklingsprocess. Dock måste man ju förstås beakta att anknytningen inte står i direkt relation till problemet – problemet kan ha uppstått efter att barnet redan fått en anknytning.

Många av respondenterna visade dessutom på en mycket välutvecklad emotionell intelligens. Vi tror att det här är en förmåga som uppkommit naturligt till följd av att

maskrosbarnen har tvingats lära sig hur människor reagerar i olika situationer i ett tidigt skede för att kunna anpassa sig enligt dem och ibland också försöka reglera andras känslor.

Då vi frågade om relationen till syskonen var svaren varierande. En del hade haft goda syskonrelationer men åtminstone bland våra respondenter var det vanligare att syskonrelationerna inte var så goda. I en familj där det har funnits flera syskon verkar det som att syskonens olika temperament och olika relationer till föräldrarna har bidragit till att syskonen har fått olika roller i familjen. Ett vanligt exempel var att en förälder har brukat våld mot bara ett eller några av syskonen. En stor åldersskillnad mellan syskonen verkar också vara en orsak till att de inte har kunnat hitta stöd i varandra.

De respondenter som hade en god relation till sina syskon såg dem ofta som förebilder och t.o.m. i vissa fall som ersättare för föräldrarna, en roll som få tyvärr levde upp till. Man kan spekulera i vilken slags resiliensfaktor som är mer stödjande – att man kan se på ett syskon som en ersättande förälder eller att ett syskon verkligen tar en tydlig föräldraroll i maskrosbarnets liv.

De relationer som har varit viktiga för våra respondenter varierar i övrigt väldigt mycket och de personer som nämnts har varit allt från familjemedlemmar till idrottstränare. De viktiga relationer som framkom under intervjuerna var:

- Förälder
- Syskon
- Nära släkting
- Avlägsen släkting
- Gudmor
- Pojkvän/Flickvän
- Grannar
- Vänner
- Väners föräldrar
- Föräldrars vänner
- Skolkurator
- Psykologer
- Professionell personal
- Stödfamilj
- Dagvårdspersonal
- Lärare
- Fritidsledare
- Lagkamrater

8.2 Sociala nätverk

Under vår intervjuprocess var det genomgående mammans kontakt till andra personer eller instanser som framkom som stödjande faktorer. Det visade sig vara svårt för respondenterna att minnas hur relationerna i deras eget sociala nätverk såg ut. Vi tror att i de allra flesta fall har det funnits stödjande resiliensfaktorer att hitta i samspelet mellan respondenternas sociala relationer, det är bara svårt för respondenterna att identifiera dem. Antagligen har det något att göra med att man som barn inte lägger så mycket märke till annat än de allra närmaste relationerna, alltså mikrosystemen.

Det verkar vara så att det ofta inte heller finns någon djupare kontakt mellan mikrosystemen eftersom familjens situation vanligen ska döljas för allmänheten så mycket det bara går. Vi fann detta att bero på rädsla för en auktoritär förälder och vad denna person skulle göra ifall man berättade för någon eller att man helt enkelt inte insåg att familjens situation var onormal eller något var fel.

Det fanns dock stora undantag bland våra respondenter – vissa hade verkligen försökt nå ut till flera mikrosystem och berätta om familjens situation. Vissa av maskrosbarnen visade sig vara mer öppna och tröstsökande än andra, och ibland var också föräldrarna öppna med familjens situation. Vi blev vid flera tillfällen förvånade över hur många som visste att barnet for illa, men fortfarande erbjöds familjerna väldigt lite eller ingen hjälp alls.

Ungefär hälften av respondenterna nämner att skoltiden har präglats av mobbning. Eftersom många av maskrosbarnen är utåtagerande har de klassats som problembarn och skolan har därför ofta inte utgjort något större stöd för barnen, förutom i vissa fall som en tillflyktsort. Daghemmet har däremot erbjudit mera stöd eftersom de flesta av respondenterna har haft en trevlig tid på daghemmet och daghemspersonalen i många fall har kunnat fungera som extra fostrare och därmed utgöra en trygghet för barnen.

För att få full förståelse för hur respondenternas sociala nätverk fungerar skulle man behövt göra en mer grundläggande undersökning. Det var svårt för oss att avgöra vilka system som interagerat med vilka, för en sådan kartläggning hade det krävts att vi intervjuat alla viktiga personer kring barnet. Vi undersökte därför endast huruvida det sociala nätverket utgjort en viktig resiliensfaktor eller inte, och fann att det sociala nätverket med alla relationer stod för de allra mest omfattande resiliensfaktorerna.

8.3 Anpassning till situationen

Det verkar finnas två olika huvudsakliga roller som våra respondenter har antagit för att anpassa sig till familjens situation. Ungefär hälften av respondenterna nämnde en medlarroll, där barnet har försökt vara den som gör alla glada och nöjda, ofta genom att gå emellan i föräldrarnas bråk. Den andra hälften pratar istället mera om att dra sig undan och vara osynlig för att inte orsaka obehagliga situationer eller förstärka en redan obehaglig situation.

Gemensamt för större delen av respondenterna är att de har fått ta flera olika roller. Många hade t.ex. en roll hemma och en helt annan med sina vänner eller i skolan. Vanligt var att barnet hade tillbakadraget temperament hemma och ett utåtagerande temperament utanför hemmet.

Ett återkommande tema i intervjuprocessen då vi frågade om anpassning var berättelser om att man tagit hem vänner så ofta man kunde för att det var ett effektivt sätt att få mamma eller pappa att uppföra sig bättre och stämningen hemma att bli tryggare. Det fanns dock nästan lika många respondenter som tvärtom inte vågat ta hem vänner i rädsla för att avslöja vad som pågick hemma. Det verkade dock inte finnas någon direkt koppling mellan den roll man hade hemma och detta beteende eller vilket temperament man hade.

En hög emotionell intelligens hos maskrosbarnen har möjliggjort att de i vissa fall har kunnat manipulera föräldrarna, t.ex. då genom att ta hem vänner, och på så vis anpassa situationen till det bättre så att de själva slapp lindrigare undan. Många nämner också att de lärde sig anpassa sig till den direkta situationen hemma – de visste t.ex. vad de kunde säga eller göra vid vilket tillfälle och när det lönade sig att hålla sig undan för att inte förvärra situationen.

Förmågan att manipulera och läsa av situationer tror vi också är det som gör att barnen lyckas hålla hemförhållandena hemliga för vänner och bekanta. Barnen har redan i ett tidigt skede blivit experter på att vända kappan efter vinden och spela skådespel då det behövs.

Vi upptäckte också ett stort kontrollbehov hos nästan samtliga respondenter. Respondenterna själva trodde att kontrollbehovet härstammade från att de inte kunnat ha

kontroll över familjesituationen och tagit kontroll över allting annat istället. De respondenter som hade haft en medlarroll i hemmet var också de som stannade hemma och kontrollerade så att inget skulle hända. Dessa barn valde att inte besöka vänner eller fly hemifrån då obehagliga situationer uppstod. Bland våra respondenter fanns det även de som nämnde tvångssyndrom som en följd av detta kontrollbehov, och många av respondenterna beskrev sig själva som väldigt pedantiska.

Som ett väldigt talande exempel på extremt kontrollbehov kan nämnas en av våra respondenter som anpassade sig genom att förbereda för helgen, då den ena förälderns problem kulminerade. Detta genom att gömma ut den andra förälderns bilnycklar och plånbok ifall det skulle uppstå bråk och föräldern skulle behöva fly hemmet. Detta var respondentens sätt att kontrollera situationen och klara sig igenom helgen.

Ett stort behov av bekräftelse var också vanligt, speciellt i de fall där ena föräldern utövade förtryck och kränkning. I dessa fall anpassade barnet sig genom att hela tiden överprestera för att försöka göra den förtryckande föräldern nöjd. Tyvärr berättade alla dessa respondenter om en förälder som aldrig blev nöjd oavsett hur bra barnet presterade. Vi fann att de flesta av barnen från dessa familjer var duktiga i skolan eftersom de försökte leva upp till förälderns orealistiska förväntningar.

Ett, sorgligt nog, också mycket vanligt fenomen är att barnen tar en föräldraroll då föräldrarna brister i omsorg. Barnen tvingas växa upp för snabbt och ta alltför stort ansvar över hemmet. Respondenterna berättar om hushållssysslor, småsyskon de fått uppfostra och ta hand om och till och med om stunder då de blivit tvungna att ta hand om sina egna föräldrar.

Några av respondenterna beskriver dessutom sig själva som ”mammans/pappas mamma”. I de fall där den ena föräldern har visat på depressiva symtom har barnet antingen fått ta hand om denne eller så har det funnits en alltför stor jämvikt i föräldra-barnrelationen – Barnet har nog haft stöd i sin förälder, men föräldern har också sökt lika stort stöd i sitt barn. Här har stödet från föräldern varit en resiliensfaktor, men till lika har barnet utsatts för risk i och med att ansvaret om föräldern har varit för stort att bära för ett barn.

I allmänhet har vi funnit att respondenterna anpassat sig genom att ta ett alldeles för stort ansvar. Förvånansvärt få kunde säga att de flytt hemmet, lyckats hålla sig undan eller

gömt sig på rummet. Det verkar dock som att de flesta av dessa är av manligt kön även om vår forskning är otillräcklig för att visa på ett sådant samband. Att barnen på ett eller annat sätt tvingas anpassa sig till situationen i hemmet visar på att en förälders problem alltid påverkar barnen. Anpassningen är naturlig. I många fall upptäckte vi dessutom en viss självdestruktivism, t.ex. tröstätning eller självmordstankar, hos respondenterna.

8.4 Individuella intressen och egenskaper

Vad gäller fritidsintressen visar respondenternas svar på två olika kategorier: de som hade viktiga intressen som de kunde stöda sig på och de som inte vågade eller hade tid för annat än det ansvar som de hade i hemmet. Bland intressena som nämndes fanns olika slags sporter, musik i alla dess former, teckning, läsning, författande eller annan kreativitet. I allmänhet verkar nyfikenhet och ett intresse för olika saker och händelser runtomkring också vara en resiliensfaktor. Att söka sig till naturen för att hitta lugn har också varit ett förvånansvärt vanligt fenomen.

Tyvärr var den grupp respondenter som inte hade några fritidsintressen större. Dessa hade som barn haft så fullt upp med att hantera vardagen och sköta sina uppgifter i hemmet att de inte hade särskilt mycket tid eller energi för andra aktiviteter. Vanligt var att de varit tvungna att ta hand om syskon, utföra hushållssysslor, ta hand om deprimerade föräldrar, springa ärenden och däremellan t.ex. hinna sköta sitt eget skolarbete.

Några sade också att de inte hade några fritidsintressen eftersom de inte vågade lämna hemmet obevakat. Deras liv kretsade kring att hålla koll på allting hemma så att inget skulle hända som de inte kunde kontrollera eller förhindra. Denna kontroll har utgjort en del av resiliensprocessen, men istället har man gått miste om fritidsintressen som resiliensfaktorer.

Respondenterna delade också in sig i två kategorier vad gäller personliga egenskaper: ena hälften tyckte att deras lugna och sansade temperament hade hjälpt dem och andra hälften ansåg att deras aggressiva och utåtagerande temperament hade varit till stor hjälp i vardagen. Respondenter från bägge kategorier beskriver dock sig själva som starka, antingen som en personlig egenskap eller som en följd av situationen. Styrka har tagit sig många olika uttryck hos våra respondenter – några var modiga och några var uthålliga.

Förutom en stor styrka i sig själva visar också de flesta respondenterna på att de varit väldigt självständiga under uppväxten. I brist på stöd hemifrån har det varit till stor hjälp att inte behöva vara beroende av någon annan, utan kunna lita på att man varit förmögen att sköta saker på egen hand. Som med många andra förmågor är det dock svårt att avgöra om denna självständighet har varit en del av respondenternas grundpersonlighet eller om den har växt fram som ett symptom på familjens problematiska förhållanden.

Många visade också på ett väldigt intelligent beteende. Detta visade sig på flera olika sätt: vissa var ytterst framgångsrika i skolan, andra var manipulativa och förutsägande och några var verbalt, logiskt eller emotionellt begåvade. I många fall kunde man också märka att de varit påhittiga och nytänkande på ett sådant sätt som ”vanliga” barn i samma ålder sällan är.

Förmågan att använda sig av fantasi och dagdröm var också något som återkom i respondenternas berättelser. Det handlar inte bara om att drömma sig bort till en ljusare framtid, utan i många fall handlar det om att skapa sig en fantasivärld att gå in i eller fly till för att få en paus ifrån verkligheten. Vissa vittnade också om att de skapat sig ett alter ego som de kunnat använda för att få vara någon annan för en stund. Detta alter ego hade de egenskaper man önskade att man hade på riktigt och berördes inte av de problem som existerade i det verkliga livet.

Då vi frågade om egenskaper som respondenterna tror har kunnat bidra till att de klarade sig var det många som ödmjukt framhöll ett intresse för andra människor och en förmåga att hjälpa och stöda dem som behövde det. Istället för att själva söka hjälp hjälpte de sig själva genom att hjälpa andra. De var stolta över att ha en stödjande och självuppoftande personlighet och hade mycket vilja då det kom till att hjälpa andra, oavsett vad det gällde. Vi tror att detta beteende hos respondenterna har varit en viktig del av resiliensprocessen eftersom det har gett dem en givande och viktig uppgift i livet.

8.5 Självförtroende och självkänsla

Den absolut vanligaste modellen som vi fann bland våra respondenter vad gäller självförtroende och självkänsla var ett starkt självförtroende i kombination med en svag självkänsla.

Respondenterna visade på stor självinsikt och stor tilltro till sig själva och sin förmåga. T.ex. var det många som fann stort självförtroende i att ta hand om andra och ordet ”duktig” dök ofta upp då respondenterna fick beskriva sig själva. Många presterade bra i skolan och de flesta som hade stort ansvar hemma hade mycket tillit till sin egen förmåga att hantera alla sina ansvarsområden. De flesta visste vad de klarade av och fann stöd i att inte behöva tvivla på sin egen förmåga. Detta visade inte bara på självständighet, utan även på gott självförtroende.

Självkänslan visade sig däremot i allmänhet vara låg hos respondenterna, även om det fanns undantag. Detta berodde i många fall på att ena eller båda föräldrarna utövade någon form av förtryck eller aldrig visade sitt barn uppskattning för annat än prestationer. Barnen i denna kategori kände aldrig att de dög eller att de hade något människovärde. De fick aldrig eller sällan uppmuntran eller bekräftelse för sin person. De kämpade istället varje dag för att bevisa åt föräldern/föräldrarna att de var duktiga och värda att älskas.

I vissa fall kunde ena föräldern vara uppmuntrande och bekräftande, men istället förstördes självkänslan till följd av den andra förälderns förnedring eller orealistiska förväntningar. I många fall kunde självkänslan vara lika dålig trots att den ena föräldern gjort allt för att förstärka självkänslan hos sitt barn. Det verkar tyvärr som att de negativa effekterna på självkänslan överväger de positiva.

Faktorer som kan ha påverkat självkänslan till det positivare visade sig oftast vara uppmuntrande personer eller intressen där maskrosbarnet kunnat prestera bra. Hos de som hade viktiga fritidsintressen fann vi att självkänslan påverkats väldigt mycket positivt både då man gör framsteg inom sitt intresse och då man får bekräftelse av lagkamrater och fritidsledare. Denna bekräftelse kommer utifrån hemmet och påverkas därför i mindre skala av föräldrarnas förväntningar. Huruvida man är ”duktig” på sitt fritidsintresse definieras inte bara av föräldrarna och vi tror att det bl.a. är därför som fritidsintressen kan utgöra så starka resiliensfaktorer.

Vi märkte att ordet duktig kan vara ett mycket farligt ord. Att få känna sig duktig kan utgöra en resiliensfaktor, men det kan samtidigt vara något som barnet tvingas sträva till och som därmed orsakar stor prestationsångest. I många fall kan behovet av att prestera med andra ord både utgöra en risk och en resiliensfaktor.

8.6 Mål och mening med livet

Gemensamt för de flesta respondenter är att de tagit en dag i taget och inte vågat sätta upp så mycket mål för framtiden. De har offrat sina framtidsvisioner för vardagen. Vissa beskriver till och med framtiden som något de inte ens trodde fanns, eftersom de inte förväntade sig att de skulle överleva vardagen eller planerade sitt eget självmord.

Förmågan att planera framåt visar sig i de flesta fall ha istället varit mycket stark. Barnen har kunnat strukturera och planera hur vardagen ska fungera och den här förmågan har istället hjälpt dem att hantera sin vardag och därmed också sin framtid. I några fall framkommer även lite långsiktigare målsättningar, och i dessa fall handlar det mest om målet att fortsätta hoppas på en ljusare framtid och att göra något med sitt liv. Ingen vågade dock planera vad, när eller hur.

Vissa av respondenterna visade på en stark vilja och en envis strävan till ett lyckligare liv. Även om det var ovanligt hittade vi några som vägrade låta det som hände hemma förstöra deras framtid och kämpade hela tiden för ett liv där de skulle kunna lägga det svåra bakom sig.

Mindre mål verkar ha varit en naturligare del av respondenternas liv om man jämför med att ha stora framtidsvisioner. Till exempel berättade många om strävan efter att få bra betyg, bli bättre på olika sporter och lära sig mer om något som de tyckte var intressant. Några pratade också om mål som innebar att våga saker, till exempel att trotsa social fobi eller stå på sig mot någon.

Återkommande bland respondenterna var att de hade en stor uppgift i sina liv: att hjälpa andra, skydda familjemedlemmar eller andra viktiga personer, lösa andras problem och visa ett stort stöd för andra människor. De flesta nämner detta som något av det viktigaste i vardagen. Vi tror att detta har utgjort en stor drivkraft hos många av våra respondenter eftersom de känt att andra människor har varit beroende av deras hjälp. Det i sin tur har gjort att de helt enkelt inte har kunnat ge upp, varken på sig själva eller på livet.

Svaren som våra respondenter gett tyder på att ingen har känt sig lösryckt placerad i livet. Även om hemförhållandena varit svåra har alla lyckats hitta sin plats i situationen, i

familjen och i sitt eget liv. Platsen barnen fått ta har ofta utgjort en stor börda, men samtidigt har de uppgifter som barnet tagit på sig gynnat utvecklingen eftersom de på så vis hade mål och en mening med livet.

9 Sammanställning av resultat

För att enkelt redogöra för de mest omfattande resiliensfaktorerna vi har kartlagt följer här en kort sammanställning.

Sociala resiliensfaktorer:

- Föräldrarelationer
- Syskonrelationer
- Relationer till släktingar
- Vänskapsrelationer
- Kärleksrelationer
- Relationer i närmiljön
- Relationer till professionella
- Övriga relationer i mikrosystemet
- Samspel mellan mikrorelationerna
- Extra föräldrafigurer
- Stort socialt nätverk
- Någon att berätta om sina problem för
- Ett tryggt ställe att gå till
- Trygg anknytning och normal socioemotionell utveckling

Mentala resiliensfaktorer:

- Förmåga att anta roller
- Lyhördhet
- Situationsanpassning
- Bekräftelse
- Uppmuntran
- Tillit till andra människor
- Skolframgång
- Intelligens
- Emotionell intelligens
- God socialiseringsförmåga
- Kreativitet och påhittighet
- Fantasi
- Personlig styrka
- Förmåga att manipulera
- Självförtroende
- Självkänsla
- Kontrollbehov
- Hjälpa andra

- Tillbakadraget temperament
- Hett temperament
- Utåtagerande
- Fritidsintressen
- Naturintresse
- Intresse för att lära sig
- Nyfikenhet
- Förmåga att planera
- Förmåga att sätta mål
- Mening med livet

10 Övriga iakttagelser och diskussion

Utöver de teorier vi studerade innan forskningen gjordes upptäckte vi några faktorer och fenomen som var både intressanta och delvis nya för oss. Bl.a. fann vi att ett stort naturintresse var gemensamt för många av respondenterna. Vi vill också nämna att manipulation har varit en stor del av flera maskrosbarns vardag. Förmågan att manipulera har varit ett så viktigt och vanligt fenomen bland våra respondenter, och vi är därför förvånade över att temat manipulation inte är lika förekommande i den resiliensforskning vi tagit del av eller i teorin kring barn i problemfamiljer.

Vidare kunde våra respondenters svar ofta delas in i två helt motsatta kategorier, t.ex. tillbakadraget temperament eller hett temperament, medlarroll eller osynlig, ofta ha vänner på besök eller aldrig ha vänner på besök, alltid vara hemma eller hålla sig undan hemmet, duktig i skolan eller stämplad som problembarn. Våra respondenter beskrev sig själva som antingen eller. Det var exempelvis mycket ovanligt att respondenterna hade ett varken hett eller tillbakadraget temperament. Det fanns helt enkelt få mellanting. Detta får oss att fundera över om en svår uppväxt kan leda till att man blir excentrisk. Vi frågar oss om man kan se på detta fenomen som ett symptom och i så fall om det också kan ses som en resiliensfaktor.

Under forskningsprocessen lade vi också märke till några saker som vi tycker är värda att nämnas, även om det från vår sida mest handlar om spekulationer. En mer omfattande forskning kunde kanske påvisa dessa upptäckter på ett bättre sätt. I de allra flesta av våra fall är det t.ex. pappan i familjen som utgjort problemet. Till följd av detta har också mammans ställning i familjen blivit svag, vilket i många fall orsakat depression hos mamman.

Ofta har pappans roll varit mycket auktoritär och till och med förtryckande, vilket orsakat att mamman försummat sina barn p.g.a. rädsla för pappan. Mamman vågar inte agera för

barnens bästa. Vidare märkte vi att i problemfamiljer där pappan har utgjort själva problemet, men inte varit auktoritär eller våldsam, har mamman ofta uppfattats som den elakare föräldern och mamma-barnrelationen har därmed blivit lidande. Detta för att pappan inte sätter några gränser och mamman tvingas sätta gränser för två.

Vi tycker oss även se en koppling mellan att pappan innehar en högt uppsatt tjänst och att pappan är auktoritär och utövar förtryck i hemmet. Likadant tycker vi oss se en koppling mellan dålig ekonomi och en deprimerad mamma. Det är dock svårt att avgöra om dessa sammankopplingar är slumpmässiga eller inte eftersom vi har så få respondenter. För att undersöka sådana samband krävs nog en statistisk och mer djupgående forskning. Det vore intressant att få reda på om det finns ett samband och i så fall vad det beror på.

Ett fenomen som tyvärr dök upp under många intervjuer var ett överdrivet festande och bruk av alkohol eller andra rusmedel i mycket tidig ålder. Några av respondenterna sade att de festade för att slippa tänka allt på det jobbiga för en stund. Vi kunde inte avgöra om detta utgjort en risk, en resiliensfaktor eller en kombination av båda.

Vi spekulerar också i huruvida det är hjälpande eller stjälpande att vara ensam barn. Vissa av våra respondenter hade som ensam barn fördelen att få all uppmärksamhet från en stödjande förälder medan syskon måste dela på detta stöd. Ett ensam barn går istället miste om stödet som syskonen kan ge ifall syskonrelationen är god. Vi tycker oss ha lagt märke till att en stödjande syskonrelation är ovanligare än en god relation till ena föräldern, men vår forskning är långt ifrån tillräcklig för att leda till mer än spekulationer.

Den tidsepok man växt upp i tror vi kan påverka resiliensprocessen. Förstås kan den ekonomiska situationen i landet ha stor påverkan. Således även lagändringar och t.ex. barnkonventionens uppkomst. Främst tror vi dock att det som har störst påverkan på barnens situation är samhällets syn på problematik inom familjen. Den synen är ständigt föränderlig och, förhoppningsvis, på väg till det bättre.

Som samhället ser ut idag tror vi att maskrosbarnen får mera stöd t.ex. på daghemmet och i skolan. Detta för att barnets synvinkel och tidiga insatser för barn har varit väldigt mycket på tapeten de senaste åren. Dessutom har man börjat lägga stor vikt vid att inkludera kunskap om sådant i utbildningen av personal inom det sociala området. Medvetenheten har ökat och speciellt användningen av sociala medier har gjort att information sprids nämnvärt mycket snabbare och i större utsträckning än tidigare.

Vi är på väg åt rätt håll med att förebygga problem och stöda maskrosbarn, men än har vi mycket att lära. Speciellt behöver nog information om hur barnskyddet och andra sociala instanser arbetar nå ut till allmänheten eftersom det finns många feluppfattningar om t.ex. hur man går tillväga i ett barnskyddsärende. Allt för många tror exempelvis att en barnskyddsanmälan omedelbart leder till omhändertagande av barn. Allmänheten borde också få mera upplysningar om skyldigheten och rätten att anmäla misstanke om att barn far illa. Människors rädsla för att ingripa och förvärra en situation gör att onödigt många barn blir utan hjälp.

En mycket oroande upptäckt som gjordes var att förvånansvärt många respondenter vittnade om att de aldrig omfattats av barnskyddet. Detta trots att familjemedlemmar berättat öppet om familjens problem för många olika personer och barnet självt aktivt försökt upplysa andra om det som pågick i hemmet. Det var tungt att höra om att även många professionella under flera års tid varit medvetna om att barnen farit illa, men ändå aldrig tagit kontakt med barnskyddet. Ibland fick vi till och med höra om att polisen försummat sin plikt att anmäla barnskyddsärenden trots att de gjort uttryckningar till hem där barn befunnit sig i omedelbar fara.

Vi tycker det är hemskt att så många på grund av egen feighet låtit barn försummas. I jämförelse med tidiga insatser är uppkomsten av resiliens en klen tröst. Något vi tycker att vår undersökning kan hjälpa till att understryka är att det är bättre att göra en barnskyddsanmälan för mycket än att göra en för lite.

11 Avslutning

Vår undersökning visade i mycket stor utsträckning på samma resiliensfaktorer som vi funnit i tidigare forskning och våra teoretiska framställningar. Vi lyckades kartlägga de mest omfattande resiliensfaktorerna och även hitta några faktorer som inte var så förekommande i teorin vi använt oss av. Dessutom hittade vi några fenomen som skulle kunna vara intressanta att forska vidare i. Därmed tycker vi att vi lyckats fylla syftet med vår forskning.

Vi hade dock hoppats att vi skulle hitta fler avvikelser och undantagsfall för att göra forskningen mer intressant, men det var ovanligt att man hittade en resiliensfaktor hos

en respondent som inte kunde bekräftas av en annan respondents berättelser. Det är främst de attitydmässiga skillnaderna som avviker mest.

Något vi vill framhålla är att det inte bara är maskrosbarn som använder sig av resiliens även om det var just maskrosbarnen som vi riktade in oss på i vår undersökning. Alla har nog någon gång använt sig av resiliensfaktorer när man gått igenom något som varit tungt i livet. De faktorer vi hittat behöver heller inte enbart fungera som delar av en resiliensprocess, man kan också tänka sig att det till stor del handlar om faktorer som alla människor behöver i sina liv för att må bra.

Dock är det viktigt att, särskilt de som jobbar med barn, i framtiden blir bättre på att identifiera tecken på att ett barn utsätts för risk och våga agera därefter. Om ett barn uppvisar avvikande beteenden som på något sätt väcker oro måste man alltid följa upp situationen och avgöra huruvida det finns misstanke om att barnet befinner sig i fara. Om en blundar för ett problem, blir det också lättare för fler att blunda. På så vis blir problemet också större.

Till sist vill vi även poängtera att resiliens inte är något önskvärt fenomen. Resiliens är, om än nödvändigt, inte svaret på alla världens problem och inte heller något botemedel mot försummelse. Vi hoppas att resiliensforskningen i framtiden ska leda till att nämnvärt färre barn ska behöva utveckla resiliens. Ingen ska behöva vara maskrosbarn.

Litteratur

- Aaltonen, M., Ojanen, T., Sivén, T., Vihunen, R. & Vilén, M. (1997). *Barndomstiden*. Jyväskylä: Utbildningsstyrelsen.
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Barnkonventionen (FN, 1989). <http://unicef.se/barnkonventionen> (hämtat: 11.12.2013).
- BRIS (2008). *Barn tar vuxenroll*. <http://www.bris.se/?pageID=148&id=822> (hämtat: 7.1.2014).
- Hedberg Eriksson, K., Tenerz, B., Ström, M. & Moody Källberg, M. (2013). *Engagerande nätverksmöten – Metod och praktisk tillämpning*. Stockholm: Gothia fortbildning.
- Frankl, V. (1986). *Livet måste ha mening*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hellsten, T. (1998). *Flodhästen i vardagsrummet*. Stockholm: Verbun Förlag.
- Helmen Borge, A.I. (2005). *Resiliens – risk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Imsen, G. (2006). *Elevens värld – Introduktion till pedagogisk psykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Jenkins, J.M. & Smith, M. (1990). Factors protecting children living in disharmonious homes, maternal reports. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 29, 60-69.
- Jerlang, E (red.). (2008). *Utvecklingspsykologiska teorier*. Stockholm: Liber.
- Karlsson, K. (2012). *Anknytning*. Stockholm: Gothia fortbildning.
- Levi, L. *Förord i Hälsans Mysterium av Aaron Antonovsky*. (2005). Stockholm: Natur och Kultur.
- Lönnroth, A. (1990). *Maskrosbarn – barnen som klarar sig mot alla odds*. Stockholm: Glacio bokförlag.

Martinez-Torteya, C., Bogat, A., von Eye, A. & Levendovsky, A. (2009). Resilience Among Children Exposed to Domestic Violence: The Role of Risk and Protective Factors. *Child Development, 80* (2), 562-577.

Mireau, C. (1996). *Barns utveckling och livsvillkor*. Nyköping: ATHENA Lär.

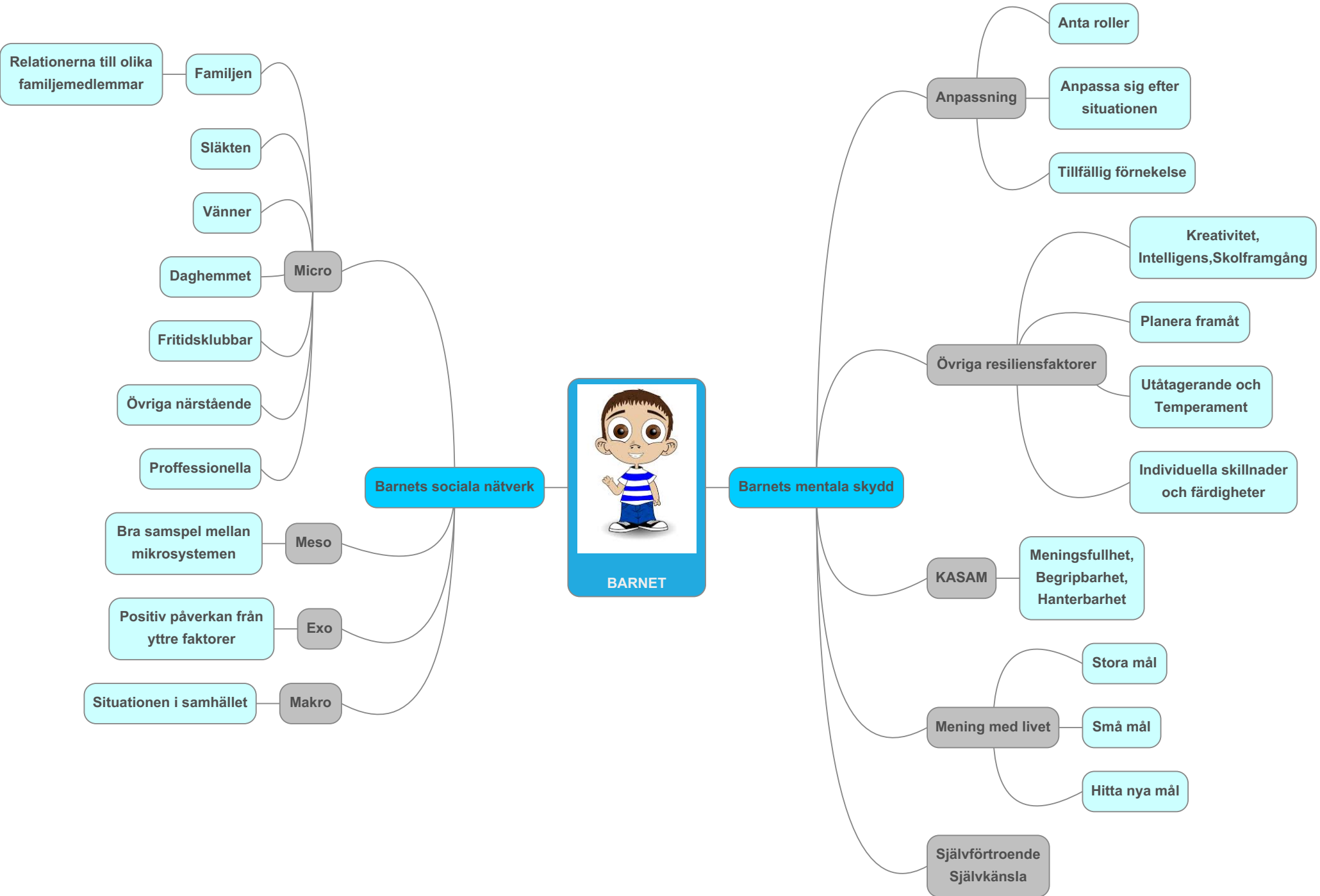
Nordens välfärdscenter (2012). *Nordens barn - Tidiga instater för barn och familjer*. Helsingfors: Nordens välfärdscenter.

Victor Frankl Institut (2013). <http://www.viktorfrankl.org/e/chronology.html> (hämtat: 26.11.2013).

Finlands författningssamling

Barnskyddslagen 13.4.2007/417. www.finlex.fi (hämtat 9.12.2013).

Lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt 8.4.1983/361. www.finlex.fi (hämtat 9.12.2013).

Beskriv först hur situationen såg ut i hemmet under Din uppväxt och vilka problem som fanns inom familjen.

Svar:

Sociala faktorer

1. *Vilka personer har varit viktiga för dig under din uppväxt ? Vilka personer har du litat på och känt dig trygg hos? Vilka personer har gett dig stöd? (tänk på familjen, släkten, vänner, fritidsledare o.s.v.)*

Svar:

2. *Finns det någon speciell person i skolan, daghemmet eller andra professionella som du har tytt dig till under uppväxten?*

Svar:

3. *Vem vände du dig till ifall du ville ha någon att prata med under barndomen? (kan vara flera i olika åldrar och olika skeden i livet)*

Svar:

4. *Fick du eller din familj någon professionell hjälp?*

Svar:

5. *Hade några av de personer som var viktiga för dig kontakt till varandra? (t.ex. mamma och dagispersonalen kom bra överens eller mormor stödde både dig och mamma..)*

Svar:

6. *Fanns det annat i din livssituation förutom personer som hjälpte dig i tillvaron? (ex. Mamma jobbade lite eller den ekonomiska situationen var god?)*

Svar:

7. *Hur påverkade situationen i samhället dig? (t.ex. uppväxt under krigstid, barnkonventionen ändrade barnens rättigheter, ekonomi, politik...)*

Svar:

Mentala

8. *Vilken roll hade du i familjen? Hur anpassade du dig till familjens situation?*

Svar:

9. *Vad gjorde du då en obehaglig situation uppstod?*

Svar:

10. *Vilka personlighetsdrag hade du som kan ha hjälpt dig? Hurudant temperament hade du?*

Svar:

11. *Hade du några speciella intressen som var viktiga för dig? Vilka? Varför?*

Svar:

12. *Hur hade du det i dagis och skolan?*

Svar:

13. Hur var din självkänsla och självförtroende som barn och vilka faktorer har påverkat din självuppfattning? (personer som uppmuntrat, färdigheter, värderingar hemifrån..)

Svar:

14. Kände du att du kunde hantera din vardag? Varför? Med vilka medel?

Svar:

15. Hur var din framtidsvision som barn? Hur såg du på framtiden?

Svar:

16. Vilka mål hade du under din uppväxt? Små mål? Stora mål? Fanns det något speciellt som du ville uppnå eller göra?

Svar: